

ASPECTES DEMOGRÀFICS

ANDREU DOMINGO

Centre d'Estudis Demogràfics/CERCA - Universitat Autònoma de Barcelona i Institut d'Estudis Catalans

1. Introducció: la «falla demogràfica»

En demografia, la percepció de la problemàtica actual de les ciutats a la Mediterrània és condicionada per l'excepcionalitat i la projecció del creixement futur que agreuja les diferències entre les ciutats a les dues ribes, cosa que es fixa sobretot en l'estructura per edats de les poblacions urbanes, amb un clar envelliment al nord i un pes encara molt important de les edats més joves al sud. Aquestes diferències, malgrat ser persistents, s'atenuen si el que observem és la dinàmica, amb una baixa generalitzada de la fecunditat —si bé els nivells de les ciutats septentrionals és molt més baix— i un creixement urbà en què la migració (internacional o interna) continua representant la principal contribució a la progressió urbana.

En aquesta aparent complementarietat, s'ha volgut veure l'origen dels fluxos migratoris sud-nord, del qual la zona mediterrània especialment seria un paradigma, de manera que la migració procedent del nord d'Àfrica acabaria compensant la baixa fecunditat del sud d'Europa. Aquesta interpretació simplista de la dinàmica demogràfica resulta especialment errònia en el cas de les ciutats: si bé bona part del creixement de les urbs de la ribera europea es nodreixen de fluxos procedents del nord d'Àfrica i, en menor grau, de la riba oriental, ni aquests fluxos són els principals, ni ho fan especialment a partir de la població urbana del sud, sinó de les poblacions d'origen rural (directament d'aquestes regions o després d'una primera migració a la metròpoli que estructura la seva geografia econòmica).

Aquesta diferència nord/sud, entesa com a falla demogràfica, pesa per damunt fins i tot de la posició perifèrica de la Mediterrània compartida per les dues bandes i de l'alta proporció de població urbana que caracteritza una regió històricament articulada sobre una potent xarxa urbana, o del discurs orientalista —que els països del nord i el centre d'Europa projecten sobre tota la regió— i la museïtzació del patrimoni i el paisatge, incrementades per la indústria turística, i que a més s'acompanyen d'una acusada estacionalitat. Des d'aquest punt de vista, els problemes demogràfics als quals s'enfronta la ciutat mediterrània comparteixen molts punts més enllà de les diferències en l'estructura d'edats ja esmentades o de la distribució territorial de la població —concentració, però també segregació de diferents grups, traduint les desigualtats socioeconòmiques de cada ciutat—, a més del cost d'infraestructures per a poblacions flotants, desigualment repartit entre els sectors públic i privat.

2. Una breu panoràmica demogràfica

L'augment de la població urbana ha estat assenyalat com una de les tendències demogràfiques més notables per als propers trenta anys. En aquest sentit, la regió mediterrània parteix de posicions que destaquen, com ja hem dit, per un elevat pes de la població urbana sobre el total de la població, a causa de la fortalesa de les xarxes urbanes tant a la banda septentrional com a la meridional. Així, si es calcula que el 54 % dels set mil milions d'habitants del planeta l'any 2015 residien en àrees urbanes, en el cas mediterrani, dels 503,7 milions de persones estimats, la població urbana assolía el 66,8 % (taula 1). Si ho veiem en la divisió nord/sud, el nord presenta percentatges molt més elevats, amb un 73,3 % de població urbana, però el sud continua de passant amb escriu la mitjana mundial, amb un 62,2 %. Tanmateix, l'evolució futura, marcada per l'increment, manté la distància: per al 2030, la proporció de la riba nord augmenta fins al 77 %, mentre que a la riba sud ho fa fins al 67 %, i el 2050 es conserva en gairebé deu punts, amb un 81,9 % al nord i un 73,2 % al sud.

El manteniment d'aquesta diferència dins la regió amaga, per un costat, l'increment del pes de la població urbana que viu al sud respecte de la que viu al nord i, per l'altre, l'heterogeneïtat, si considerem els diferents països que componen cadascuna d'aquestes subregions. Així, l'any 2015, els 182,5 milions de persones que vivien en ciutats del sud representaven el 54,2 % de la població urbana de tota la regió mediterrània, i aquesta dissimilitud es mantindrà fins a assolir el 62,4 % el 2050, amb 291,5 milions de persones. Recordem un cop més que aquestes projeccions són tendencials (mantenen la tendència observada el 2014 com a punt de partida en la fecunditat i l'esperança de vida) i que el conservadorisme (la prudència) és una de les marques de les projeccions de les Nacions Unides. Quant a la diversitat per països, podem destacar com tant en nombres absoluts com relatius, els estats amb més població urbana ja el 2015 se situen al sud: Turquia, amb 56 milions d'habitants en àrees urbanes, supera qualsevol país del nord (França, que és el primer estat entre els septentrionals, es queda amb 51,6 milions). Aquest desequilibri encara s'accentua més en termes relatius: països com Israel o el Líban, amb un 92 % i un 87,8 % de població urbana cadascun, superen amb escriu el 79,6 % i el 79,5 % d'Espanya i França. Les projeccions aquí inverteixen aquesta situació, i s'estima que als paï-

TAULA 1. Evolució de la població urbana i rural i el seu creixement als països de la regió mediterrània (estimacions dels anys 2015, 2030 i 2050)

	Milers														
	Població urbana						Població rural			Població urbana			Població rural		
	2015	2030	2050	2015	2030	2050	2015	2030	2050	2015-2030	2030-2050	2015-2030	2030-2050		
MÓN	3.957.285	5.058.158	6.338.611	3.367.497	3.366.779	3.212.333	16,50	15,16	-0,01	-2,35	-0,01	-11,68	-1,69		
Més desenvolupats	985.831	1.054.054	1.113.500	273.757	239.850	189.610	4,47	3,66	-8,78	3,66	-8,78	-11,68	-1,69		
Menys desenvolupats	2.971.454	4.004.104	5.225.111	3.093.740	3.126.929	3.022.723	20,08	17,90	0,71	17,90	0,71	-1,69	-1,69		
Mediterrani nord	154.225	165.141	175.440	56.162	49.376	38.661	4,57	4,04	-8,55	4,04	-8,55	-12,16	-12,16		
Bòsnia i Hercegovina	1.519	1.652	1.839	2.301	2.049	1.492	5,60	7,20	-7,71	7,20	-7,71	-15,72	-15,72		
Croàcia	2.509	2.595	2.606	1.746	1.420	1.000	2,25	0,28	-13,70	0,28	-13,70	-17,39	-17,39		
Grècia	8.679	9.015	9.158	2.447	1.961	1.510	2,54	1,05	-14,66	1,05	-14,66	-12,98	-12,98		
Itàlia	42.166	44.123	46.640	18.976	17.089	13.375	3,03	3,71	-6,96	3,71	-6,96	-12,18	-12,18		
Eslovènia	1.032	1.079	1.225	1.047	1.007	798	2,97	8,48	-2,59	8,48	-2,59	-11,58	-11,58		
Espanya	37.561	39.914	41.601	9.638	8.321	6.624	4,06	2,76	-9,75	2,76	-9,75	-11,34	-11,34		
Macedònia	1.204	1.266	1.306	905	803	575	3,33	2,05	-7,95	2,05	-7,95	-16,53	-16,53		
França	51.674	57.332	63.174	13.308	11.954	10.037	6,95	6,49	-7,13	6,49	-7,13	-8,70	-8,70		
Albània	1.835	2.277	2.345	1.362	1.034	749	14,47	1,99	-18,19	1,99	-18,19	-16,01	-16,01		
Malta	411	422	405	20	15	12	1,66	-2,74	-18,47	-2,74	-18,47	-12,18	-12,18		
Montenegro	398	409	403	224	198	154	1,87	-1,05	-7,92	-1,05	-7,92	-12,64	-12,64		
Sèrbia	5.235	5.058	4.738	4.189	3.525	2.336	-2,30	-4,34	-11,44	-4,34	-11,44	-20,36	-20,36		
Mediterrani sud	182.470	233.270	291.537	110.854	115.028	106.586	16,51	14,98	2,47	14,98	2,47	-3,80	-3,80		
Algèria	28.739	37.569	44.787	11.895	10.992	9.736	18,02	11,78	-5,25	11,78	-5,25	-6,05	-6,05		
Egipte	36.538	47.864	68.864	48.168	54.689	52.934	18,16	24,55	8,50	24,55	8,50	-1,63	-1,63		
Líbia	4.962	6.103	7.155	1.355	1.356	1.195	13,89	10,66	0,06	10,66	0,06	-6,29	-6,29		
Tunísia	7.510	8.869	10.108	3.725	3.692	3.084	11,15	8,76	-0,59	8,76	-0,59	-8,97	-8,97		
Israel	7.297	8.973	11.189	622	659	655	13,88	14,82	3,83	14,82	3,83	-0,35	-0,35		
Líban	4.437	4.634	4.874	617	538	442	2,91	3,37	-9,11	3,37	-9,11	-9,79	-9,79		
Síria	12.837	19.109	26.245	9.428	10.825	10.461	26,87	21,38	9,26	21,38	9,26	-1,71	-1,71		
Turquia	56.288	68.842	79.189	20.402	17.983	15.418	13,51	9,38	-8,38	9,38	-8,38	-7,67	-7,67		
Marroc	20.439	26.258	31.721	13.516	12.932	11.163	16,84	12,68	-2,94	12,68	-2,94	-7,33	-7,33		
Palestina	3.423	5.050	7.408	1.126	1.361	1.499	26,26	25,88	12,72	25,88	12,72	4,85	4,85		
Total Mediterrani	336.695	398.411	466.978	167.016	164.404	145.247	11,28	10,64	-1,05	10,64	-1,05	-8,23	-8,23		

(Taula: World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, publicat el 2014 per la Divisió de Població del Departament d'Economia i Afers Socials de les Nacions Unides.)

sos de la riba nord la proporció en cadascun superarà la dels països del sud. Així, el 2050, la proporció a Turquia, tot i elevar-se fins al 83,7%, queda ja per sota d'Espanya o França, que superarien el 86%.

Com hem avançat, l'augment de la població de les ciutats tant al nord com al sud s'esdevindrà bàsicament com a resultat de les migracions, tot i que l'estructura per edats joves de les poblacions del sud afavorirà que en aquestes ciutats el creixement natural continuï sent notable. L'excepció és Palestina, per la seva altíssima fecunditat relacionada amb el conflicte araboisraelià i la utilització de la fecunditat com a dispositiu bèl·lic. D'aquesta manera (taula 2), la població menor de quinze anys al nord representa el 15,8% i continuarà disminuint, i als països del sud, que el 2015 s'estimava en un 29,5%, malgrat la seva disminució al 21,4% en trenta-cinc anys quedarà molt per damunt del percentatge que representa al nord (14,3%). El mateix es pot dir de la població major de seixanta-quatre anys: partint de percentatges molt superiors als països del nord (19,8%), la diferència entre les dues ribes, tot i el crei-

xement al sud, es mantindrà de manera que el 2050 aquesta proporció al nord continuarà doblant la del sud (31,4% al nord i 15% al sud). També aquí les diferències d'estructura globals amaguen diversitats importants a escala de països, amb excepcions com el cas esmentat de Palestina, amb un 40% de la seva població el 2015 menor de quinze anys, o un punt de partida d'Itàlia d'un 22,4% de població major de seixanta-quatre anys el 2015.

La pregunta immediata és si la singular estructura de la població als països del sud, amb una progressiva disminució de la població dependent menor i uns nivells encara relativament baixos de població anciana—cosa que en demografia s'anomena «bonus demogràfic» en considerar l'increment de població activa—, serà aprofitada o no. En aquesta qüestió, dos elements resultaran fonamentals: l'evolució del nivell d'instrucció i la capacitat d'aquests països per absorbir la població jove i incorporar la població femenina a l'activitat.

Si prenem només l'exemple confrontat de l'evolució del Marroc i d'Espanya quant a l'evolució del nivell

TAULA 2. *Proporció de població menor de quinze anys i major de seixanta-quatre anys per als països de la regió mediterrània (estimacions dels anys 2015, 2030 i 2050)*

	% 0-14			% 65 i més		
	2015	2030	2050	2015	2030	2050
MÓN	26,07	23,64	21,31	8,28	11,70	16,03
Més desenvolupats	16,35	15,87	15,67	17,65	23,02	26,50
Menys desenvolupats	28,06	25,03	22,18	6,35	9,69	14,43
Mediterrani nord	15,77	14,19	14,33	19,77	25,52	31,37
Bòsnia i Hercegovina	13,49	12,03	11,44	15,43	23,90	32,04
Croàcia	14,88	13,62	13,33	18,95	24,56	29,87
Grècia	14,60	11,77	12,35	21,40	25,80	34,86
Itàlia	13,71	12,50	13,02	22,41	28,63	35,07
Eslovènia	14,80	14,17	14,48	17,94	25,67	32,47
Espanya	14,88	12,19	12,70	18,79	25,73	35,79
Macedònia	16,95	15,98	14,24	12,33	18,20	25,54
França	18,48	17,11	16,82	19,12	23,89	26,33
Albània	18,52	18,67	14,36	12,37	19,61	23,66
Malta	14,63	14,19	13,14	19,18	24,65	29,93
Montenegro	18,66	16,07	14,90	13,72	19,32	24,26
Sèrbia	16,29	15,48	14,59	17,07	20,80	25,22
Mediterrani sud	29,49	25,38	21,36	6,22	9,19	14,99
Algèria	28,54	24,55	19,84	5,94	9,28	16,95
Egipte	33,16	29,64	25,69	5,22	6,71	10,40
Líbia	29,83	22,38	18,72	4,55	7,35	16,13
Tunísia	23,37	21,00	17,41	7,58	12,37	19,60
Israel	27,84	24,92	22,52	11,23	13,99	17,41
Líban	23,99	19,32	14,31	8,13	14,06	23,32
Síria	37,12	28,62	21,78	4,07	5,91	11,48
Turquia	25,67	20,49	16,71	7,54	12,12	20,57
Marroc	27,22	23,40	18,79	6,17	10,63	17,30
Palestina	40,22	35,69	28,78	2,96	3,93	6,92
Total Mediterrani	23,88	21,31	19,10	11,75	15,12	20,24

(Taula: *World Urbanization Prospects: The 2015 Revision*, publicat el 2015 per la Divisió de Població del Departament d'Economia i Afers Socials de les Nacions Unides.)

d'instrucció, ens trobem amb l'acceleració en la millora dels nivells d'instrucció per a les joves generacions marroquines, tot i que es mantindrà encara allunyada dels nivells espanyols, amb un punt de partida molt desfavorable en el cas del veí magribí. D'aquesta manera, el 2020 la població estimada sense estudis al Marroc és del 40%, mentre que la que té estudis superiors només assoleix el 9%, que contrasta amb l'1 i el 24%, respectivament, a Espanya. Les projeccions al 2050 milloren notablement la situació del Marroc, reduint la proporció de població sense estudis a un 16%, amb un clar efecte generació, i augmentant la d'estudis universitaris fins al 18%, mentre que a Espanya s'estima que ha desaparegut la població sense estudis i que la de nivell d'estudis superiors representa el 41% del total de la població, amb 12,25 anys dedicats a l'estudi per persona.

Què significa aquesta evolució en termes de metròpolis? Tot i l'increment espectacular de la població urbana en nombres tant absoluts com relatius, si volem traduir aquest creixement en la significació de megalòpolis, la Mediterrània continuarà sent una regió perifèrica. En les projeccions de població efectuades per la Divisió de Població de les Nacions Unides per a l'any 2030,¹ que publica el rànquing de les cent megaciutats amb més de cinc milions d'habitants estimats, de les ciutats mediterrànies només el Caire se situa entre les deu primeres, ocupant el vuitè lloc amb 25,5 milions de persones estimades. Molt lluny de les tres primeres: Tòquio, amb 39 milions; Delhi, amb 36 milions, i Xangai, amb 30,7 milions. La segona ciutat mediterrània no apareix fins a la 20a posició, ocupada per Istanbul, amb 16,7 milions, i encara haurem de davallar a la 89a posició per trobar la tercera ciutat mediterrània, Barcelona (àrea metropolitana amb 5,6 milions d'habitants, però per damunt d'altres capitals mediterrànies). En part, aquestes posicions «marginals» s'expliquen pel ritme de creixement desafortat d'altres regions i el fet que la concentració de la població urbana al nord de la Mediterrània s'ha donat gràcies a una robusta xarxa de ciutats mitjanes, que explica el policentrisme d'àrees metropolitanes com la de Barcelona. Així mateix, el límit de creixement de ciutats saturades no cal prendre'l com un desavantatge *a priori*: les dimensions més modestes de la majoria de ciutats mediterrànies haurien de jugar a favor seu.

3. Reptes demogràfics per a la Mediterrània

L'evolució de la població urbana al nord i al sud presenta reptes diferenciats, que no són exclusivament demogràfics. Al sud tindrem el repte que significa per a l'urbanisme el creixement accelerat per la immigració provinent

de l'àmbit rural —i la seva segregació residencial, que es pot traduir en l'ampliació de diferents tipologies de barriquisme. En segon lloc, l'arribada de les generacions de joves actius més nombroses de tota la seva història i la capacitat o no, ja esmentada, d'absorció d'aquesta mà d'obra, progressivament més ben instruïda, pel sistema productiu. I en tercer lloc, l'alça d'un envelliment que, tot i mantenir-se en termes relatius molt per sota dels percentatges que es donaran als països del nord, significa en nombres absoluts un augment de la despesa sanitària en un context de sistemes molt rudimentaris quant a la protecció social; és a dir, la càrrega sobre les famílies es multiplicarà en un grau molt elevat, de manera que desenvoluparan estratègies migratòries entre els seus membres com a forma de resiliència de la unitat familiar (i de les formes tradicionals d'organització).

Al nord, amb ciutats molt saturades, en termes poblacionals la preocupació per l'evolució futura se centra en l'augment de la dependència causada per l'envelliment i la capacitat d'absorció de nous fluxos migratoris. Però, més enllà d'aquest factor estructural —que s'agreuja respecte a altres països europeus tant per la cronologia tardana del *baby boom* a la majoria d'aquests països com per l'atracció de la immigració de tercera edat en altres casos—, les ciutats europees mediterrànies s'enfronten a la redistribució de la seva població urbana per causa de la convergència del moviment natural de la població i la immigració en relació amb el mercat immobiliari.

Amb les divergències estructurals com a teló de fons, és inevitable tornar a preguntar-se sobre les migracions originades als països del sud que tenen com a destinació les ciutats europees de la riba nord de la Mediterrània. En aquest sentit, no ens cansarem de repetir que no és l'excés demogràfic del sud el que provoca les migracions, sinó el creixement de la redundància; és a dir, és el factor econòmic el que ha de ser tingut en compte com a raó de l'expulsió de la població, com molt bé demostra l'emigració de joves espanyols, portuguesos o italians arran de la crisi econòmica. I això és així tant si es mantenen les desigualtats, com si es comença un procés de desenvolupament econòmic al sud. Unes ciutats meridionals que cal recordar que ja s'han convertit en receptores de migracions internacionals procedents d'altres àrees geogràfiques —tant de l'Àfrica subsahariana com de la regió sud d'Orient (el Pakistan, Bangla Desh, l'Índia o el Nepal).

4. Algunes reflexions per a concloure

Les diferències demogràfiques entre les dues ribes de la Mediterrània són grans, tant pel que fa a la dinàmica com, sobretot, a l'estructura, però menors que les diferències econòmiques. El creixement econòmic desigual i l'amenaça de caure en la redundància —de ser

1. *World Urbanization Prospects: The 2014 Revision*, Nova York, Organització de les Nacions Unides, 2014.

sobres respecte del mercat de treball— de les futures generacions de joves a la riba sud seran el principal motor dels fluxos migratoris de caire econòmic, als quals se n'afegiran d'altres com ja passa actualment, a causa de l'arribada de refugiats o previsiblement pel canvi climàtic (i que retroalimentaran les desigualtats econòmiques). Però aquest risc de redundància s'estén igualment a les poblacions del nord de la Mediterrània, que ocupen un lloc perifèric en la globalització i que estan sotmesos als programes d'ajustament estructural imposats per la troica.

Tenint en compte les millores en els nivells d'instrucció entre les generacions que vindran, cal també assenyalar que la migració no és només una estratègia contra la pobresa, sinó que s'ha convertit en una exigència de l'etapa formativa en l'emergència d'una nova

elit cosmopolita dins el sistema R+D. Caldrà tenir en compte aquesta realitat tant per als joves del sud com per als del nord, però sobretot —i això és el que interessa per a les ciutats del nord de la Mediterrània, que es trobaran expulsant joves autòctons i rebent joves amb nivells d'educació progressivament millors, però amb biografies divergents segons la capacitat d'atracció d'aquestes ciutats en el sector R+D— aquesta dinàmica tindrà un fort impacte en les ciutats mediterrànies en el futur més proper.

Així doncs, les migracions continuaran sent protagonistes no tan sols de l'augment de la població, sinó també de la morfologia i la dinàmica de les ciutats tant del nord com del sud. Això que s'ha expressat com a futurible, constitueix ja el repte més important que es planteja a la ciutat mediterrània.